

דבריי ישיעיה

דברי תורה

מהרב ר' שמואל ישיעי' פריעדמאן שליט"א

גליון א | חג השבועות | תשפ"ה

דברי דרוש

סוד האחדות וקיום תרי"ג מצות

איתא במדרש (ילקוט שמעוני רמז תרפד): בשעה שקיבלו ישראל את התורה, נתקנאו אומות העולם, וטענו: "מה ראו להתקרב יותר מן האומות?" וסתם הקב"ה את פיהן ואמר: "הביאו לי ספר יוחסין שלכם".

ויש לתמוה, הלא קודם מתן תורה חזר הקב"ה על כל אומה ולשון ולא קיבלה (עבודה זרה ב, ב). וכי מה הייתה טענתם עתה? על כרחך, הייתה להם סיבה מיוחדת שלא יכלו לקבל את התורה - סיבה השייכת רק אצל האומות, ואינה שייכת אצל ישראל. ועל סיבה זו נתקנאו, מדוע להם אין את הסיבה המעכבת הזו מלקבל את התורה?

כוח העסק בתורה והקרבת

ונראה לבאר זאת על פי דברי חכמים (מנחות קי, א): "כל העוסק בתורת חטאת כאילו הקריב חטאת וכל העוסק בתורת אשם כאילו הקריב אשם". זהו **כוח מיוחד לעם ישראל**: אף אם אינם מקריבים קרבנות בפועל, עצם העיסוק בתורת הקרבנות נחשב להם כאילו הקריבו בפועל. דבר זה אינו שייך כלל אצל אומות העולם.

וזהו אשר טענו אומות העולם: "מה ראו להתקרב יותר מן האומות?" - מדוע זכו ישראל שאם הם רק לומדים בתורת קרבנות, נחשב להם כאילו הקריבו בפועל? ובכך יכולים ישראל לקיים את כל התורה כולה, שכן כל מה שלומדים נחשב כאילו מקיימים בפועל, מה שאין שייך לגבי האומות.

סוד ספר היוחסין של ישראל - נשמת האחדות

ועל טענה זו השיב להם הקב"ה וסתם פיהם, באומרו: "הביאו לי ספר יוחסין שלכם". ישראל מיוחסין הם, ויש להם נשמה גבוהה שחוצצה מתחת כסא הכבוד. וכיון שקרבן בא תחת הקרבת הנשמה, הרי שענין זה של **לימוד הנחשב כמעשה** שייך רק אצל ישראל, ולא אצל אומות העולם.

'על רגל אחת' הוא תיקון ושלמות התורה

ביאור נוסף לענין זה, נראה על פי מעשה הנכרי שבא לפני שמאי והלל (שבת לא, א), וביקש להתגיר על מנת ללמוד את כל התורה "כשאני עומד על רגל אחת". **הבית שמואל אחרון** (שמות ד"ה ונראה לי עפ"י) פירש שהנכרי סבר שאין יהודי יכול לקיים את כל תרי"ג מצוות בפועל בגלגול אחד, ולכן ביקש ללמוד את כולה "בפעם אחת" בלי צורך לרדת בגלגולים נוספים.

על כך השיב לו הלל: "דעלך סני לחברך לא תעביד, זו היא כל התורה כולה ואידך פירושה הוא זיל גמור". ומבאר ה"בית שמואל", שעל ידי מצוות "ואהבת לרעך כמוך", **כל ישראל נחשבים כגוף אחד**. וממילא, אף אם יהודי מסוים לא קיים מצוות מסוימות (כגון התלויות בארץ או מצוות פרו ורבו), הרי שעל ידי שיהודי אחר מקיים אותן, נחשב לו כאילו קיים הוא עצמו, כי "כל ישראל נחשבים כגוף אחד".

הישמח משה (שמות ד"ה ו"ל כי בודאי), בהביאו **מסמא דחיי** (דרוש ח ד"ה להבין הענין) בשם ר' אברהם כהן, מוסיף לבאר את דברי הלל "ואידך פירושה הוא זיל גמור": "ואידך" - שיש תקנה נוספת למי שרוצה לקיים את כל התורה כולה, אף מצוות שאינן בידו לקיים - זו "זיל גמור", שעל ידי **עסק התורה ועסק ולימוד תורת המצוות**, נחשב לו כאילו קיים את כל התורה כולה. כי על ידי שלומד על מנת לעשות, נחשב לו כמעשה ממש, וכמו שאמרו לענין קרבנות "ונשלמה פרים שפתינו" (הושע יד, ג), ו"כל העוסק בתורת עולה כאילו הקריב עולה".

וזהו סוד **ספר יוחסין של ישראל**: על ידי האחדות וחבורם כגוף אחד, יכולים הם להשלים את התורה כולה על ידי שאחד מקיים המצווה, וכן על ידי העסק בלימוד טעמי המצוות ורזי התורה, שעל ידי העיסוק נחשב כאילו קיימנו.

דברי אגדה

'דברים קשים כגידין' זהו סוד העבודה לשמה וכפיית ההר

כה תאמר לבית יעקב ותגיד לבני ישראל (שמות יט, ג). **פירש רש"י**: לבית יעקב, אלו הנשים תאמר להן בלשון רכה. ותגיד לבני ישראל, עונשים ודקדוקין פרש לזכרים, דברים הקשין כגידין.

ויש לתמוה, שלא מצינו שנאמרו למשה שני דיבורים, אלא הכל בדיבור אחד. כיצד יתכן לחלק את הדיבור? והלא משה לא הוסיף על דברי ה', כדכתיב (שמות יט, ו) "אלה הדברים... לא פחות ולא יותר".

קושיה זו כבר הקשה **האור החיים הקדוש** (שמות יט, ג ד"ה כה תאמר). וביאר, שבאמת אמירה אחת הייתה, שהיה בה גם אהבה וגם יראה. לבני העליה, "בני ישראל", העובדים את ה' באהבה, היה הציווי שיש לעבוד גם ביראה - וזהו בשבילים "דברים הקשין כגידין". ואילו ל"בית יעקב", הנשים, העובדות ביראה, זו הייתה "אמירה רכה" להוסיף גם את עבודת האהבה. הרי שהחלוקה היא באופן **התקבלות הדברים בנפש המקבל**.

ונראה להוסיף על פי **הייטב פנים** (זמן מתן תורתנו ג ד"ה ויחן שם) בביאור הפסוקים "ויחן שם ישראל נגד ההר" (שמות יט, ב) ו"והייתם לי סגולה מכל העמים" (שם ה). במעמד הר סיני פסקה זוהמתן (שבת קמו, א), וישראל השיגו מעצמם מצוותיה של תורה, כפי שמצינו באברהם אבינו (יומא כח, ב). אך אז היו בבחינת "אינו מצווה ועושה", והוצרכו לשמוע דברי ה' להיות "מצווה ועושה" (קידושין לא, א), ש"גדול המצווה ועושה". על כן אמרו "נעשה ונשמע" (שמות כד, ז) - נעשה המושג לנו, ונשמע כדי להיות מצווה ועושה.

ועל פי זה נבין את דברי **האור החיים הקדוש**: כיון ש"גדול המצווה ועושה", ועם קבלת התורה גבר שכרם, בני העליה שכל מגמתם לעבוד ה' בלי פניה, חששו שמא יעבדו לשם שכר. לכן, ה"דברים הקשים כגידין" היו עבורם קשים, כי יצרו חשש פניות. מה שאין כן לפשוטי העם, השכר הרב היה "אמירה רכה" המקרבת.

על פי זה נראה ליישב גם את קושיית **התוספות** (שבת פח ע"א ד"ה כפה): מדוע כפה הקב"ה עליהם הר כגיגית, אחר שכבר הקדימו "נעשה ונשמע"? לדברינו, בשעה שאמרו "נעשה ונשמע", עבודתם הייתה כ"אינו מצווה ועושה", ולכן לא היו להם פניות של שכר. אך אחר שנעשו "מצווים ועושים" ונודע להם על השכר המרובה, חששו שמא יבואו לידי פניות - שלא יעבדו ה' "בלתי לה' לבדו", אלא מרצון השכר. ועל כן העדיפו להישאר במצב של "אינו מצווה ועושה". משום חשש זה, "הוכרח הקב"ה לכפות עליהם הר כגיגית" (עיין עוד בעצי חיים שבועות יג).

נערך ונסדר לדפוס ע"י

דברי פלפול

'אשר בחר בנו' - כוח התורה שנמסרה בידי חכמי ישראל

א. תמימה בדברי רש"י והבנת אמירה:

ומשה עלה אל האלהים ויקרא אליו ה' מן ההר לאמר כה תאמר לבית יעקב ותגיד לבני ישראל (שמות יט, ג). פירש רש"י הקדוש (ד"ה לבית יעקב) "לבית יעקב אלו הנשים תאמר להן בלשון רכה. ותגיד לבני ישראל, עונשים ודקדוקין פרש לזכרים, דברים הקשין כגידין".

ויש לתמוה, שהרי לא מצינו שנאמר לו למשה שני דיבורים - אחד לאנשים ואחד לנשים - אלא הכל בדיבור אחד "כה תאמר", "ותגיד". כיצד יתכן לחלק את הדיבור בין "דברים רכים" לנשים ל"דברים הקשין כגידין" לזכרים, והלא משה לא הוסיף על דברי ה', כדכתיב (שמות יט, ו) "אלה הדברים אשר תדבר אל בני ישראל", ופירש רש"י (ד"ה אלה הדברים) "לא פחות ולא יותר"?

קושיה זו כבר הקשה האור החיים הקדוש (שמות יט, ג ד"ה כה תאמר) בהרחבה. הוא תמה כיצד יתחלק דיבור אחד, אם הם קשים ישמעוהו יחד ואם רכים יחד ישמעוהו? וביאר האור החיים הקדוש שבאמת אמירה אחת הייתה, אלא שהיה בה **אהבה ויראה**. לבני העליה, "בני ישראל", העובדים את ה' באהבה, היה הציווי שיש לעבוד גם ביראה - וזהו שבבילם "דברים הקשין כגידין". ואילו ל"בית יעקב", הנשים, העובדות ביראה, זו הייתה "אמירה רכה" להוסיף את עבודת האהבה. הרי שהחלוקה היא באופן **התקבלות הדברים בנפש המקבל**, ולא באופן האמירה מצד ה'.

ב. תמימה על "והייתם לי סגולה" ובדברי רש"י "לא פחות ולא יותר":

ועוד יש להבין בפסוק (שמות יט, ה): "ועתה אם שמעו תשמעו בקולי ושמרתם את בריתי והייתם לי סגולה מכל העמים". מהו החידוש בפסוק זה? פשוט שקיום המצוות הופך אותנו לסגולה. ומהו הצורך לכתוב זאת? **הקדושת לוי** (יתרו ד"ה ומשה עלה) אף הקשה, מדוע "מכל העמים" - הלא אנו טובים מהם תמיד, והיה לו לומר "מכל המלאכים" כשאנו עושים רצונו?

וכן תמוה על פירוש רש"י (שמות יט, ו) "אלה הדברים אשר תדבר אל בני ישראל" - "לא פחות ולא יותר". וכי יעלה על הדעת שמשה רבינו יגרע או יוסיף מדברי ה'?

ג. יסוד התורה שבעל פה והרשות להוסיף:

נראה לפרש את כל אלו על פי יסוד שכתב הקדושת יום טוב (משפטים ד"ה ואלה המשפטים), שעמד על הפסוק (שמות כא, א) "ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם", ופירש רש"י "לפניהם, ולא לפני עכו"ם". וכן איתא **במדרש רבה** (שמות רבה ל ט) "מגיד דבריו ליעקב חקיו ומשפטיו לישראל לא עשה כן לכל גוי ומשפטים בל ידעום" (תהלים קמז, יט).

תוכן דבריו עמוקים: כשם שבתורה שבכתב יש "עדות", "משפטים" ו"חוקים", כך גם בתורה שבעל פה. והתורה הקדושה לא רק ניתנה לנו בקולות וברקים, אלא ניתנה **רשות מיוחדת לחכמים שבכל דור להוסיף, לגזור גדרים וסייגים, ולהתקין תקנות** (ספרי שופטים פיקא קנז יא). כל מה שחידשו חז"ל, גזרו ותיקנו, כולם ניתנו מסיני, כדבר ה'.

ד. הבחירה בישראל וסוד 'אשר נתן לנו את תורתו':

על פי יסוד זה מבאר הקדושת יום טוב את ברכת התורה "אשר בחר בנו מכל העמים ונתן לנו את תורתו". לכאורה, איך "בחר בנו" אם חזר ה' על כל אומה ולא רצו? אלא שהר"ן **בדרשותיו** (דרוש חמישי) מפרש "אשר נתן לנו את תורתו" - שנתן לנו את התורה להיות **בידינו וברשותנו**. כלומר, אנו, בני ישראל, רשאים לדרוש בה, לחדש בה, ולהוסיף כפי חוכמת ודעת חכמי הדורות. זו זכות מיוחדת השייכת רק לישראל. לאומות העולם, אף על שבע מצוות בני נח, לא ניתנה רשות להוסיף.

וזהו "אשר בחר בנו מכל העמים" ו"נתן לנו את תורתו" - שניתנה לנו הזכות להוסיף גדרים, סייגים וחידושי תורה, משום שבחר בנו. ועל זה נאמר "לפניהם, ולא לפני עכו"ם" - שכן חכמי ישראל יכולים להוסיף ולחדש, מה שאין כן אומות העולם, שאינם יכולים לחדש אף במשפטים שנצטוו עליהם.

ה. 'שמוע תשמעו' - שתי תורות ושכר מצווה בעולם הזה:

ועיין באור החיים הקדוש (שמות יט, ה) שביאר בכפל לשון "שמעו תשמעו בקולי" - שמתייחס לשתי תורות: **אחת** - מה שהושמע אז (תורה שבכתב); ו**שנייה** - תורה שבעל פה ודקדוקי סופרים, גדרי חכמים ותקנותם, ששוות כאילו שמעו מפי הגבורה (ילקוט שמעוני רמז תתסב). בזה אתם סגולה מכל העמים.

והנה קיימא לן (קידושין לט, ב) "שכר מצוה בהאי עלמא ליכא". וביאר הקדושת יום טוב (ואתחנן ד"ה ואתחנן) שזה דווקא במצוות שחייבים לעשותן. אולם, במצוות שאין חיוב בדבר, או בגדרים וסייגים שנוספו - עליהם יש שכר אף בעולם הזה. כי ככל שעושים יותר ממה שחייבים, יש שכר בעולם הזה.

ו. דברים קשים כגידין - חששי הפניות וישוב קושיית התוספות:

על פי זה יובנו היטב דברי האור החיים הקדוש על ה"אמירה רכה" ו"דברים קשים כגידין". לבני העליה, שרגילים לעבוד ה' באהבה ללא פניות, היה קשה ביותר לקיים מצוות אלו שיש בהן שכר בעולם הזה ("דברים קשים כגידין"), כי חששו שמא תתערב פניה של שכר בעבודתם, וכבר הזהיר התנא (אבות פ"א מ"ג) "אל תהיו כעבדים המשמשים את הרב על מנת לקבל פרס". לעבוד את ה' בלי פניה, זו עבודה קשה ביותר. אמנם לבית יעקב - פשוטי העם - זו "אמירה רכה" וחיזוק רב, בודעם שיקבלו שכר טוב על מצוותיהם גם בהאי עלמא.

וזהו שאמר הכתוב "אלה הדברים אשר תדבר אל בני ישראל", ופירש רש"י "לא פחות ולא יותר". שעבודת ה' צריכה להיות בשלימות: "לא פחות" - מבלי לגרוע משלימות עבודתם; ו"לא יותר" - ומבלי להוסיף בפניות על השכר בעולם הזה, אלא לעבוד את ה' בכוונה נכונה לעשות נחת רוח לבורא.

ועל פי כל זאת, תתישב היטב קושיית **התוספות** במסכת שבת (פח ע"א ד"ה כפה) מדוע כפה עליהם הקב"ה הר כגיגית אחר שכבר הקדימו ישראל "נעשה ונשמע". ישראל אמרו "נעשה ונשמע" על המצוות שאין עליהן שכר בעולם הזה, ואין בהן פניות. אך כאשר נתגלה להם שכל הגדרים והסייגים שיחדשו חכמי הדורות ניתנו מסיני, וישו עליהם שכר בעולם הזה - חששו מלקבלם. כי העבודה בקיומם ללא פניות על שכר הייתה עבודה קשה מאוד. ועל כן הוצרכו לכפיית ההר עליהם.

דברי חסידות

רק אצל בני ישראל מחשבה טובה נחשבת כאילו עשאה

בספר הקדוש **קדושת יום טוב** (יתרו ד"ה אנכי) הביא מדרש פליאה בזה"ל: "כששמע משה אנכי ה' אלהיך פתח ואמר ברוך שלא עשני גוי". והוא פלאי.

ונראה בביאור דברי המדרש, דהנה ידוע כי בדברות הראשונות 'אנכי' ולא יהיה לך' כלולה כל התורה כולה, כמבואר בספרים הקדושים, וכמו שכתב הרה"ק בעל התניא בספרו **לקוטי אמרים** (פרק כ ד"ה והנה מודעת): "והנה מודעת זאת לכל, כי מצות ואזהרת עבודה זרה שהם שני דברות הראשונים אנכי ולא יהיה לך הם כללות כל התורה כולה, כי דבור אנכי כולל כל רמ"ח מצות עשה, ולא יהיה לך כולל כל שס"ה מצות לא תעשה, ולכן שמענו אנכי ולא יהיה לך לבד מפי הגבורה כמאמר חז"ל, מפני שהם כללות התורה כולה".

ובאמת כבר חקרו הקדמונים איך יתכן שיהודי יקיים את כל התורה כולה, שהרי לא כל המצוות שייכות לכל אחד, שאם הוא כהן אין שייך אצלו מצות פדיון הבן, ואם הוא ישראל לא שייך אצלו כל המצוות שנאמרו בתורת כהנים שהם לכהנים, וכן ייבום וחליצה וכדומה שאינו שייך אצל כל אחד. וכתב **השל"ה הקדוש** (תורה שבכתב הקדמה י) לבאר זו"ל: "אחר כך הגיע זמן שראה הקדוש ברוך הוא הדור שראוי הענין להנתן להם התרי"ג, בזה האופן כל אחד יקיים מהתרי"ג בפועל מה שאפשר לו לקיים, ואז כשעושה כן ומקיים בפועל מה דאפשר לו והוא שש ושמוח בעבודת השם יתברך ומוכן לקיים כל מה שאפשר לו לקיים אז מה שאי אפשר לו לקיים הוא כאילו קיים, מאחר שהוא מוכן לקיים ואין המניעה מצדו רק מצד אחר.

והנה על כל פנים נתקיימו התרי"ג בכל ישראל, דהיינו תורת כהנים נתקיימו בכהנים, וכן מצות יבום למי שבא לידו היבום, וכן כולם. ומי שלא היה אפשר לו לקיים, וקיים כל מה שאפשר, והוא עוסק בתורה לשמה, ופירוש 'לשמה' הוא כך, כשעוסק בתורה עוסק על מנת ללמוד וללמד לשמור ולעשות, כלומר, שרוצה לקיים מה שימצא בתורה, מה שגזר מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא לעשות, על כן אף שלא קיים מחמת שהיה בנמנע אצלו לקיים, אבל הוא היה מוכן לקיים, אז עולה לו כאילו קיים, כי הוציא לפועל מכח הכנה שלו. ועל זה רמזו רבותינו ז"ל (ברכות ו, א) חישב לעשות מצוה ולא עשאה מעלה עליו הכתוב כאילו עשאה". והיינו שכיון שהוא רוצה לקיים את כל אשר צווה ה' יתברך בתורתו אלא שנמנע ממנו לקיים את המצוה כי אינה שייכת אליו מחשבה טובה הקב"ה מצרפה למעשה, ומעלה עליו הכתוב כאילו עשאה, ונחשב שפיר כאילו קיים את כל התורה כולה.

אמנם כל זה אינו אלא לגבי ישראל שהקב"ה מצרף להם חשבה טובה למעשה, מה שאין כן אצל אומות העולם שאין הקב"ה מצרף להם מחשבה טובה למעשה אלא איפכא מחשבה רעה הקב"ה מצרף להם למעשה, כמו שכתבו התוספות (קידושין ט ע"ב ד"ה מחשבה רעה) לא שייך אצלם כלל כל ענין זה של קיום כל התורה כולה.

וביאר **המהרש"א** (הובא בנועם מגדים פנחס ד"ה לאלה תחלק) הטעם משום דבכל מקום אזלינן בתר חזקת גברא דמעיקרא, ועל כן בישראל כל ישראל בחזקת כשרות הם, לזה ודאי כמחשבתו כן היה בודאי גומר ועושה זולת המניעה, וזהו במחשבה טובה, ובבלתי טובה להיפך החזקה מנגדתו. ובעמים החזקה בבלתי כשרות. ולהכי במחשבת עבודה זרה גם בישראל מחשבה היא כמעשה, כמו שנאמר (יחזקאל יד, ה) 'למען תפוס את בני ישראל בלבם', שעל ידי מחשבת עבודה זרה כבר חלף הלך מאתו חזקת ישראל, עכת"ד.

מעתה יתבאר ויאירו דברי המדרש פליאה היטב, כי כששמע משה רבינו מפי הגבורה 'אנכי ה' אלוקיך' אשר כדברי הספרים הקדושים נכלל בזה כל תרי"ג מצוות וכל התורה כולה, מיד עלה על מחשבתו כיצד יתכן שיקיים כל אחד את כל תרי"ג המצוות, ועל כרחך דזה יתכן על ידי שמחשבה טובה הקב"ה מצרפה למעשה, שזה דבר השייך רק אצל ישראל שעצמותם טובה ולא אצל אומות העולם שעצמותם רעה, מיד פתח ואמר 'ברוך שלא עשני גוי', שהרי אילו הי' גוי לא הייתה המחשבה נחשבת לו כמעשה, ואם כן לא היה שום מציאות שיוכל לקבל על עצמו לקיים את כל תרי"ג המצוות.

על ידי אחדות נחשב כאילו קיימו כל התרי"ג מצוות

עוד אפשר לפרש בדברי המדרש פליאה הנ"ל 'כששמע משה אנכי ה' אלהיך פתח ואמר ברוך שלא עשני גוי', בהקדם דברי מדרש פליאה נוסף (הובא בדמשק אליעזר ראה כג) בזה"ל: "ראה אנכי שבעשרת הדברות, מכאן שישראל ערבים זה בזה". ויש להבין מה כוונת המדרש.

ונראה דדברי המדרש באו לתרץ שאלה זו כיצד יתכן שיקיים אחד את כל התורה כולה והלה לא כל המצוות שייכות אצל כולם, וזה שבא המדרש לרמז ד'אנכי שבעשרת הדברות' מרמז על כל התורה כולה כמבואר לעיל משמיה דבעל התניא, ועל כרחך דיש דרך שיוכל יהודי לקיים את כל התורה כולה, ודרך זו היא על ידי האחדות, שישראל נקראים נפש אחת, וכיון שכל ישראל ערבים זה לזה על כרחך שכאשר אחד מקיים מצוה הרי זה כאילו קיימו כולם מצוה זו, מה שאין כן אומות העולם נחשבים כנפשות רבות לפי שאין ביניהם אחדות, וממילא גם אין המצוה שעושה יכולה להחשב אף לאחרים כאילו קיימוה. אשר על כן פתח משה רבינו ואמר 'ברוך שלא עשני גוי', שהגויים אין ביניהם אחדות, וממילא לא שייך אצלם שתקיים כל התורה כולה אצל אחד, כי רק מדין הערבות שישראל ערבים זה לזה נחשבת המצוה שעושה האחד כאילו כל ישראל קיימוה, שעל ידי האחדות ביניהם נחשב לכל אחד כאילו קיים מה שעשה חברו, וכאילו קיים כל אחד את כל התורה כולה.

בתיבות 'אנכי' נמצא סוד דבקות ישראל בה' ובתורתו

באופן נוסף יש לפרש את דברי המדרש פליאה, על פי מה שכתב בספר הקדוש **מאור עינים** (יתרו ד"ה אמנם הן אמת) וזה לשון קדשו: "הנה אמרו רז"ל במסכת שבת (קה, א) 'מנין לנוטריקון מן התורה שנאמר (שמות כ, ב) אנכי, אנא נפשי כתיבת יהיבית'. ופירוש הענין, הוא רמז למה שאמרו שהקדוש ברוך הוא צמצם שכינתו בתוך האותיות של התורה, וזה נקרא נפשו של הקדוש ברוך הוא כמו שכתוב (בראשית ב, ז) ויהי האדם לנפש חיה, ותרגם אונקלוס לרוח ממללא, שדבורו של הקדוש ברוך הוא שוכן בתוך האותיות הכתובים בתורה. ולכן זאת הכוונה דיבר הקדוש ברוך הוא בעצמו כל הדברות מתחלה, אף שאין הפה יכול לדבר כו', רק האלהים עשה בזה, בכדי שיוכלל ויתלבש אור זיו שכינתו בכל התורה ובכל אותיותיה הקדושים האמורים בתורה שבכתב ובתורה שבעל פה גם כן וימלא כבודו את הכל, בכדי שעל ידי כן יהיה מה שידבק האדם את עצמו בתורת ה', יוכל לחזות בנועם ה' וזיו קדשו להדבק בו יתברך, ויסיר מעליו טומאת הנחש וכוחותיו".

נמצא שבתיבות 'אנכי' נמצא סוד דבקות ישראל בה' ובתורתו הקדושה, שעל ידה יוכל ישראל לחזות בנועם ה' וזיו קדשו, דאנא נפשי כתיבת יהיבית, ובלימוד התורה מתדבקים כביכול בנפשו של הקב"ה המצומצמת בכל אותיות התורה, וודאי שסוד דבקות זה אינו שייך אלא אצל ישראל ולא באומות העולם, ועל כן כששמע משה 'אנכי ה' אלוקיך', וגילה רז הרמז בה אנכי א'נא נ'פשי כ'תבית י'הבית שהקב"ה נתן את התורה לישראל כדי שעל ידה יתדבק בו, מיד פתח ואמר 'ברוך שלא עשני גוי'.

דברי פנינים

ביאור ברכת משה ופליאת אומות העולם

בספר דברי שאול (מהדו"ק ואתחנן ד"ה במדרש אבכיר) הביא מדברי **מדרש אבכיר** בזה"ל: "בשעה שאמר הקב"ה אנכי ד' אלקיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים פתח ואמר משה רבינו ע"ה ברוך אתה ד' אלקינו מלך העולם שלא עשני גוי". ודברי המדרש תמוהים. ועוד, קשה מה דאיתא בגמרא (קידושין לא, א) על אומות העולם שאמרו על עשרת הדיברות הראשונות "לכבוד עצמו הוא דורש", ורק כשאמר "כבד את אביך ואת אמך" הודו.

וראשית, נבאר את יציאת מצרים. ישראל יצאו ממצרים קודם זמנם, כי קושי השעבוד השלים את מניין שנות הגלות. אך קשה (רמב"ן שמות א, יא ד"ה שרי מיסים) שמא לא כולם עבדו כל הזמן? ותירץ **הערוגת הבושם** (וארא ד"ה ועד"ז יש להבין), כי עיקר הקושי היה הצער שבמחשבה - שכל איש מישראל נשבר לבו בקרבו בראותו את צרת חברו. צער מחשבה זה נחשב כקושי שהשלים את הזמן. ומכאן עולה יסוד גדול: אף צער שבמחשבה נחשב כקושי - כי מחשבה טובה נחשבת למעשה (קידושין מ, א).

ועל יסוד זה, נבוא ליישב את מחלוקת בית שמאי ובית הלל (עירובין יג, ב) אם "נוח לו לאדם שלא נברא" או "שנברא". בית שמאי סוברים ש"נוח לו שלא נברא" (כדברי המהרש"א מכות כג, ב), שהרי רבו מצוות לא תעשה על מצוות עשה, ועלול אדם להיכשל. אולם, **הנועם מגדים** (בלק ד"ה אמנם בראותו, בשם הרבי ר' שמואל שמעלקא מניקלשבורג זלה"ה) מבאר כי בזכות הכלל ש"מחשבה טובה הקב"ה מצרפה למעשה", רמ"ח מצוות עשה נחשבות ככפולות (גם המחשבה שקדמה למעשה), ומכאן מספרן עולה על שס"ה לאוין, ולכן "נוח לו לאדם שנברא".

ועל כן, כשנגלה הקב"ה על הר סיני בלשון "אנכי ה' אלקיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים" (ולא "אשר בראתיך") - הרי רמז לכוחה של המחשבה שקיצרה את הגלות. ומכאן, כיון שמוכח ש"אזלינן בתר מחשבה", שוב "נוח לו לאדם שנברא". וזהו שאמר המדרש (דברי שאול שם), שכששמע משה זאת, מיד פתח ואמר "ברוך שלא עשני גוי". כי רק אצל ישראל מחשבה טובה מצטרפת למעשה (תוספות קידושין לט ע"ב ד"ה מחשבה רעה), ועל כן רק להם שווה להיוולד ולקיים מצוות לעשות נחת רוח לבורא. אצל הגוי, שאין מחשבה מצטרפת למעשה, נוח לו שלא נברא.

ועל פי יסוד זה נבאר גם את דברי הגמרא (קידושין לא, א) על אומות העולם. קצרה דעתם להבין איך ה' נותן תורה שיש בה רמ"ח מצוות עשה ושס"ה לא תעשה, ונראה להם קרוב להפסד. ועל כן אמרו "לכבוד עצמו הוא דורש". אולם, "כיון שאמר כבד את אביך ואת אמך חזרו והודו למאמרות

הראשונות". שהרי כבר תמה **החתם סופר** (קדושים ד"ה איש אמו ואביו) על מצוות כיבוד אב ואם (ויקרא יט, ג), שהיא הכרת הטוב על עצם היצירה (רמב"ן קדושים כ, ט). אך אם "נוח לו שלא נברא", מה יש להכיר טובה? על כרחך צריך לומר ש"נמנו וגמרו שנח לו לאדם שנברא" (בזכות מחשבתו המכפילה את שכר המצוות). ומכאן הודו אומות העולם, שהתורה ניתנה לא ל"כבוד עצמו" חלילה, אלא כדי לצרף בה בני אדם.

טעם שקידש הקב"ה את ישראל על ידי שליח

איתא **במדרש רבה** (דברים רבה ג יב) כי בעת מתן תורה, קידש הקב"ה את ישראל כאשר לבעלה, ומשה רבינו היה השליח לקידושין, כדכתיב (שמות יט, י) "ויאמר ה' אל משה לך אל העם וקדשתם היום ומחר". ומשה כתב את שטר הקידושין (דברים לא, ט) "ויכתוב משה את התורה הזאת". ועל שליחות זו קיבל משה שכר - "זיו הפנים", כדכתיב (שמות לד, כט) "ומשה לא ידע כי קרן עור פניו אימתי בדברו אתו".

אולם, לכאורה יש לעורר בזה: מדוע קידש הקב"ה את ישראל על ידי שליח דווקא, ולא קידשם בעצמו? והלא קיימא לן בכל התורה ש"מצווה בו יותר מבשלוחו" (קידושין מא, א), כלומר, עדיף שאדם יקיים מצווה בעצמו ולא על ידי שליח.

אמנם, **הישמח משה** (עקב ד"ה בהפטרות) הוכיח כי כל שהוא עושה מצווה על ידי **שליח בשכר** - לא נאמר בזה הכלל של "מצווה בו יותר מבשלוחו". שהרי כיון שאדם טורח בגופו לבזוז ממונו כדי לתת לשליח שכר, הרי זה נחשב כעושה בעצמו ממש, וכמו "טרחה בגופיה". והוא מוכיח זאת מדברי רש"י בפסחים (ד ע"ב ד"ה אלא אפילו באתרא), שעל אלו הנוהגים לשכור בודקים לבדיקת חמץ נאמר "דאיכא השתא חסרון כיס", ומשמע שיש רבנות ועדיפות במצוה שנעשית על ידי חסרון כיס, יותר מאשר בטרחה גופנית. והכי נמי יש לומר, שכיון שמשה רבינו היה שליח קידושין בשכר - כפי ששמע מדברי המדרש, וכפי שהאריך **האלישיך הקדוש** (שמות יט, ג) לבאר שמשה רבינו עלה ונתעלה במתן תורה בזכות ישראל - הרי ששפיר יכול היה הקב"ה לקדש את ישראל על ידי משה רבינו, ולא שייך בזה "מצווה בו יותר מבשלוחו".

ברם, לגופו של דבר יש לעיין: האם חידוש זה, ש"בשליח בשכר לא נאמר מצווה בו יותר מבשלוחו", שייך גם כלפי הקב"ה? שהרי שורש הדבר הוא שהעושה מצווה בחסרון כיס עדיף על טרחה גופנית. וכל זה לא שייך כלל לגבי ה' יתברך, שלא שייך בו לא טרחה ולא חסרון כיס. ויש לעיין האם גם כלפי הקב"ה יתכן חידוש זה, שהיכא שעשה שליח בשכר יש בו עדיפות יותר מאם עושה המצווה בעצמו. וצריך עיון.